

АКСІОСФЕРА УРОКУ ЛІТЕРАТУРИ

к. пед. н., Островська Г.О.

Обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, Україна, Івано-Франківськ

Аналіз аксіосфери уроку літератури проводився в рамках експериментального дослідження (2009-2014 рр.). Було встановлено, що зміна акцентів до її планування педагогом значно підвищує результативність його роботи: зростає пізнавальний інтерес учнів до навчального предмета, художньої літератури, читання, ефективність засвоєння знань біографії письменника, закладається система етичних цінностей і переконань.

Ключові слова: аксіосфера уроку, підготовка педагогів, зміст навчання, цінності, результативність.

Островская Г. А. Аксиосфера урока литературы / Областной институт последипломного педагогического образования, Украина, Ивано-Франковск

Анализ аксиосферы урока литературы проводился в рамках экспериментального исследования (2009-2014 гг.). Было установлено, что изменение акцентов к ее планированию педагогом значительно повышает результативность его работы: возрастает познавательный интерес учеников к учебному предмету, художественной литературе, чтению, эффективность усвоения знаний биографии писателя, закладывается система этических ценностей и убеждений.

Ключевые слова: аксиосфера урока, подготовка педагогов, содержание обучения, ценности, результативность.

Ostrovska H. O. Axiosphere of literature lesson / Regional Institute of Postgraduate Teacher Education, Ukraine, Ivano-Frankivsk

Axiosphere analysis of literature lesson has been conducted during experimental study (2009-2014). It has been found that a change of its emphasis in teacher's planning significantly increases the effectiveness of work: increases educational interest of students to academic subject, literature, reading, the efficiency of writer's biography learning, builds up a system of ethical values and beliefs.

Key words: axiosphere of lesson, the preparation of teachers, learning content, values, effectiveness.

Вступ. Гуманістична спрямованість навчання передбачає, що абсолютною домінантою змісту літературної освіти є людина як найвища соціальна цінність. Це спрямовує зміст і мету навчання на розвиток та створення умов для творчої самореалізації учнів, увагу до рівня підготовки педагогів, якості роботи з біографічною та культурологічною інформацією. У рамках експериментального дослідження проблем підготовки учителів світової літератури, що проводилося на базі Івано-Франківської області 2009-2014 рр. та чотирьох університетів України, нами був проведений констатувальний експеримент з виявлення типових проблем проведення уроку світової літератури. З'ясовано, що ціннісна складова уроку сьогодні найбільше потребує уваги, адже у вчителів типово відсутня єдина система аксіологічних зв'язків у моделюванні заняття. Ця проблема вимагає вибудовування аксіосфери уроку літератури як важливого чинника ефективності навчально-виховного процесу. **Мета статті** – визначити складові аксіосфери уроку літератури; показати її визначальну роль у побудові майбутнього заняття, необхідність змін у підготовці педагогів-філологів.

Ступінь розробки проблеми. Ціннісна складова виховання та розвитку людини розглядалася філософами з давніх часів (праці Фоми Аквінського, Аристотеля, Платона, Г.В.Ф. Гегеля, Б. Спінози, Ф. Бекона, М. Бубера, Ж.-П. Сартра та ін.) і має достатнє теоретичне обґрунтування. Питання класифікації та функціонування цінностей в аксіосфері людини розглядалися такими науковцями, як В. Віндельбанд, Е. Гуссерль, Дж. Дьюї, І. Кант, Дж. Мур, Ф. Ніцше, Г. Риккерт, Е. Фромм, М. Хайдеггер та ін. З наукових досліджень стає зрозумілим, що аксіосфера людини – це віковий досвід

взаємодії та спілкування, система внутрішньої регуляції її діяльності. Питання соціального і професійного становлення особистості, в т.ч. на рівні вищої педагогічної освіти, розглянуто у працях О.Г. Асмолова, В.В. Давидова, Д.Б. Ельконіна, І.Ф. Ісаєва, В.П. Зінченка, В.О. Сластьоніна, І.Б. Слоневської, С.Л. Рубінштейна, О.В. Яшкової, Я.О. Ярошенко та ін. До аксіологічної складової сучасної літературної освіти зверталися у своїх дослідженнях науковці В.В. Гладишев, Л.Ф. Мірошніченко, О.В. Пронкевич, Ю.І. Султанов, Б.Б. Шалагінов та ін. Проте, розглянуті аспекти (соціально-філософський, загальнопедагогічний, гуманітарний, філологічний) не формують у вчителів літератури готовності до вибудовування аксіосфери заняття.

Виклад основного матеріалу статті. Аксіосфера уроку – це ціннісна складова, що стає орієнтиром самовизначення особистості учня, його світоглядної позиції у навчальному, суспільному або мистецькому середовищі. Саме від педагога залежить моделювання такої системи. Сучасна педагогіка акцентує увагу на триєдиній меті (в т.ч. виховній), завданнях уроку. Проте, аксіосфера уроку не розглядається зовсім, а вона напряму пов'язана з результативністю заняття. Як зазначав М. Бердяєв, «цінність особистості є вища ієрархічна цінність у світі, цінність духовного порядку» [1, с.62.]. Аксіосферу людини складають її знання, життєвий досвід, особистісні цінності, рівень взаємодії з світом і людьми (спосіб життя), рівень досягнення нею основних моральних категорій. Цінностями людини можуть виступати як конкретні явища, так і бажані, які набули особистісного смислу і при певних умовах стали орієнтиром у житті (на їх переосмислення впливає досвід взаємодії та спілкування, суспільна думка, національна культура) [2, с. 507, 547]. Цінності поділяють на матеріальні та духовні. До духовних відносять інтелектуальні (знання), світоглядні (віра, переконання), моральні, естетичні цінності. Такі життєві орієнтири закладає передусім освіта, зокрема літературна.

У рамках експериментального дослідження спостерігалася реалізація педагогами аксіологічної складової уроку світової літератури. Критеріями

оцінки її ефективності виступали чітке визначення та взаємозв'язок виховної мети уроку, цінностей його змістового наповнення на усіх етапах заняття, форми його проведення, форми ознайомлення учнів з життєдіяльністю письменника (дискурс або нарація), проблематики програмового твору. Проаналізувавши типові недоліки аксіологічної складової проведених педагогами занять, нами було визначено три рівноцінні та взаємопов'язані складові аксіосфери уроку літератури. Перша (загальнонавчальна): цінність особистості та її розвитку, зміст навчання (ціннісна складова); пізнання (здобуття знань, досвіду) та самопізнання (переоцінка цінностей); взаємодія учасників навчального процесу (атмосфера порозуміння, діалогу й підтримки); рівень організації процесу засвоєння та трансляції певного коду культури (його символів, цінностей): системний характер, способи, форми і результати пізнання і засвоєння цінностей на раціональному, чуттєво-емоційному і вольовому рівнях (в т.ч. на рівні ідеальному і реальному) у свідомості та поведінці учнів. Мистецтво художнього слова оперує своїми цінностями, тому на уроці літератури вагомого значення набуває друга складова (мистецька): слово, образ, образна картина світу, естетичне пізнання дійсності, національна культура, творча діяльність, естетичне переживання. Виховна мета уроку реалізується через поєднання виховної ідеї уроку з роботою над художнім твором письменника (біля 70% часу заняття). Водночас третя складова (особистісна) – рухлива і залежить від аксіосфери кожного учасника навчально-виховного процесу (і педагога, і учнів), аксіосфери українського / зарубіжного письменника (визначеної на основі біографії, художнього твору, національної культури цього періоду). У зв'язку з тим, що аксіосфера людини напряду пов'язана з рівнем досягнення нею основних моральних категорій, ключовими етичними цінностями третьої складової мають бути категорії життя і смерті, совісті і честі, гідності і справедливості, добра і блага, свободи і відповідальності, істини і краси, любові і самоцінності людини, щастя і смислу життя. Без їх засвоєння неможливе існування людини і будь-якої культури, сприйняття творів художньої літератури. У внесених до шкільних програм

творах світової літератури оспівуються мир, цінність людського життя, патріотизм, подвиг, вірність, краса рідної природи, особливості національної культури. Щоб навчити учнів поважати цінності іншого народу, дуже важливо акцентувати увагу на національних цінностях українців (суверенна і незалежна Україна, непорушність її кордонів, державна символіка, талановитий та працелюбний народ, державна мова і мови національних менших, історія і культура нашого народу, традиції, національні герої, патріотизм (відданість та готовність захищати ідеали нації), єдність усіх соціальних верств суспільства, природні ресурси тощо). Щоб учні могли порівняти національні цінності нашої країни і зарубіжних авторів, вони мають добре знати і цінувати українські. Якщо бути об'єктивними, то можна помітити, що перелік національних цінностей має спільну основу для усіх народів, відмінності простежуються на рівні його контенту. Водночас наукові дослідження переконують, що споживацька ідеологія активно впливає на учнівську та студентську молодь, насаджує культ чужих духовних і особливо матеріальних цінностей, робить їх рухливими [3, с.2]. Це вимагає уваги до аксіологічної складової підготовки майбутніх педагогічних працівників [4]. Таким чином, учитель літератури має гармонійно поєднати загальні освітні цінності з філологічними і етичними, тоді тріада утворить аксіосферу, в центрі якої буде розвиток учня. Цитуючи відомого літературознавця М. Бахтіна, зазначимо, що саме у цей момент відбувається боротьба на межі свого і чужого, внутрішнього переживання й «іншого», зустріч відомого й створюваного, кількох суб'єктів [5, с.330].

Нерозуміння учителем складових аксіосфери уроку літератури нівелює його підготовку до заняття, вивчення літератури як мистецтва слова. Від усіх цих складових залежать результати уроку – рівень засвоєння знань і цінностей учнями, набуття переконань та навичок емоційно-ціннісного ставлення до себе, інших людей (в т.ч. письменника, педагога, однокласників), світу. Чи звіряють результативність своєї підготовки педагоги з результативністю засвоєння учнями знань, набуття ними навичок та ціннісного сприйняття на раціональному, чуттєво-емоційному і вольовому рівнях [6]? Типово – ні. Саме

тому необхідно змінити акценти, передусім на рівні підготовки учителя літератури. Науковець Яшкова О.В. правомірно зазначає, що при перестановці або переосмисленні ціннісних акцентів, цінностей освіти і самої людини у світі механізми її особистісного існування («рефлексія, змістотворчість, вибірковість, відповідальність, автономність та ін.» (В.В. Серіков)) стають цілями освіти, а оволодіння професійними функціями – засобом їх реалізації. Відповідно це вимагає змін на смисловому рівні конструювання усіх функціональних елементів освітньої системи (ціннісно-цільовий, змістовий і процесуальний аспекти підготовки спеціалістів) [7, с.4].

На етапі підготовки змістового наповнення уроку літератури учитель має визначити основні акценти, що спрямують його до більш чіткого відбору матеріалів для роботи з учнями (фактів біографії письменника, епізодів програмового твору, висловлювань, ілюстрацій тощо) та моделювання стратегії та форми проведення заняття (урок-роздум, урок-дослідження, урок-дискусія тощо). Цінності уроку літератури виконують функції орієнтирів та регуляторів діяльності (пізнавальної, навчальної, методичної), виступають критеріями оцінки життя (учасника навчального процесу, письменника, персонажа), стають механізмом вибору методів навчання, шляхів застосування знань.

Гносеологічно цінності нерозривні від пізнавальної та практичної діяльності людини, тому передбачають їх аналіз на рівні мети і завдань, способів і форм пізнання та реалізації результатів засвоєння. Це означає, що і формуються, і повною мірою виявляються вони на рівні спілкування та взаємодії (думки і вчинку, раціонального та емоційного). Кожен урок літератури буде результативним за умови активної цілеспрямованої навчально-пізнавальної діяльності учнів, саме тому важливого значення набуває мотивація учнів до пізнання та самопізнання (вчимося для пізнання світу, людей і себе засобами мистецтва художнього слова, успішної самореалізації у житті). Пізнавати світ і мистецтво цікавіше і ефективніше разом з усіма, тому від педагога залежить наскільки комфортно і творчою буде атмосфера на занятті, високим рівень взаємодії усіх учасників навчально-виховного процесу, які

методи і прийоми обере учитель. Тому інтерактивна форма навчання учнів (як і підготовки студентів) найбільш ефективна у реалізації аксіологічної складової заняття. Суб'єкт-суб'єктний характер навчання вимагає активної свідомої взаємодії. Основними формами прояву і функціонування аксіосфери при вивченні літератури виступають: пізнавальні інтереси, спільні види діяльності, діалогічна форма проведення заняття, проблемний характер навчання, вмотивована активна комунікативно-діяльнісна позиція педагога і учнів.

Учителю літератури необхідно свідомо і відповідально підходити до моделювання аксіосфери уроку. Переконати у необхідності цієї складової підготовки і в її ефективності допоможе порівняльний аналіз. Відсутність на уроці єдиної системи цінностей тягне за собою знецінення пізнання; підміну наукового знання і системного навчання стереотипними кальками; фрагментарність знань і суперечливість переконань учнів; поляризацію їх інтересів (в залежності від ситуації, завдання), безсистемність цінностей, а згодом їх знецінення. Аксіосфера в основі побудови уроку пріоритетними робить значимість знань, досвіду, критичне мислення, пошук шляхів вирішення проблеми, творчість, системність набуття знань і навичок, цілеспрямованість, особисту вмотивованість, вибудовування власної системи цінностей. У процесі конструювання аксіосфери уроку важливо врахувати соціальний досвід учнів, проектуючи смислоутворювальні ціннісні складові певних навчальних ситуацій. Саме досвід учнівської соціалізації виступає тією основою, на якій формується раціонально-емоційне засвоєння ціннісних значень школярем. Учитель свідомо спрямовує ціннісний потенціал мистецтва слова на розвиток особистості учня, його культури, тим самим гуманізуючи навчання. Тому моделювання аксіосфери уроку – важлива складова підготовки учителя. Цінність методів визначається їх можливостями наблизити учня до засвоєння знань і моральних цінностей, розширити його світогляд, розвинути практичні навички. Це вимагає від учителя глибоких знань та практичних навичок з методики вивчення літератури, критичного мислення, здатності оцінити та поєднати рівень навчальних можливостей учнів, завдання уроку, біографічну

інформацію про письменника, текст програмового твору і модель майбутнього заняття.

Виявити ефективність вибудованої учителем аксіосфери уроку можна шляхом створення проблемної ситуації, під час якої учням необхідно зробити власний вибір між етичною нормою (ідеальне) і щоденною реальністю (традиційний підхід, суспільна думка) як на рівні свідомості, так і на рівні вчинку (основний критерій – моральність поведінки і суджень). Навчальне середовище має постійно випробовувати глибину засвоєння учнями цінностей на раціональному, чуттєво-емоційному і вольовому рівнях, адже саме під час таких ситуацій формуються переконання та власна система цінностей учнів.

Висновки. Отже, педагогу при підготовці до уроку літератури важливо чітко визначитися, які факти біографії письменника та засоби наочності використати, як правильно сформулювати запитання, як побудувати навчальну ситуацію, оскільки закладені в них ціннісні орієнтири опосередковано впливають на ставлення учасника навчально-виховного процесу до самого себе (самооцінка), до навчання, мистецтва, світу (відбувається або не відбувається переоцінка досвіду і власної позиції через аргументовану (авторитетну) іншу позицію). Тому моделювання учителем літератури аксіосфери майбутнього уроку – це прогнозування його ефективності, усвідомлення своєї відповідальності за практичне використання ціннісної складової заняття у формуванні аксіосфери учня. Як наслідок – зростає відповідальність системи професійної освіти не тільки за рівень компетентності майбутнього учителя літератури, а й за його моральні та професійні ціннісні переконання. Тому перспективи аналізу проблеми полягають у розробці аксіологічної складової підготовки майбутніх учителів світової літератури.

Література:

1. Бердяев М. О назначении человека. – М.: Республика, 1993.
2. Философский энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 576 с.

3. Парамонов И.Ф. Аксиосфера рабочей молодежи: пути преодоления кризиса // Проблеми інженерно-педагогічної освіти. – 2012. - №36. // <http://library.uipa.edu.ua/images/data/zbirnik/36/12pifwoc.pdf>
4. Малышева Л.Р. Аксиологизация гуманитарных знаний как фактор развития ценностных ориентаций студентов: дис. кандидата пед. наук: 13.00.01 / Малышева Людмила Рафаиловна – Оренбург, 2000. – 219 с.
5. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство , 1979. – 424 с.
6. Беляева М. А. Аксиосфера человека: динамика взаимодействия объектного и субъектного: автореф. дис. кандидата философ. наук 09.00.01 / Беляева Маргарита Алексеевна. – М., 2009. – 26 с.
7. Яшкова Е.В. Формирование ценностных отношений к человеку у студентов вуза в процессе профессиональной подготовки: дис. кандидата пед. наук 13.00.08 / Яшкова Елена Вячеславовна. – Нижний Новгород, 2006. – 187 с.

References:

1. Berdyayev M. O naznachenyy cheloveka. – M.: Respublyka, 1993.
2. Filosofskij jenciklopedicheskij slovar'. – M.: INFRA-M, 2002. – 576 s.
3. Paramonov I.F. Aksiosfera rabochej molodezhi: puti preodolenija krizisa // Problemi inzhenerno-pedagogichnoi osviti. – 2012. - №36 // <http://library.uipa.edu.ua/images/data/zbirnik/36/12pifwoc.pdf>
4. Malysheva L.R. Aksiologizatsiya gumanitarnykh znaniy kak faktor razvitiya tsennostnykh orientatsiy studentov: Dis. kand. ped. nauk: 13.00.01. – Orenburg, 2000. – 219 s.
5. Bahtin M. M. Jestetika slovesnogo tvorchestva – M.: Iskusstvo, 1979. - 424 s.
6. Belyaeva M. A. Aksiosfera cheloveka: dinamika vzaimodeistviya ob"ektnogo i sub"ektnogo: avtoref. dis. kand. filosof. nauk 09.00.01, Moskva, 2009. – 26 s.
7. Yashkova E.V. Formyrovanye tsennostnykh otnoshenyy k cheloveku u studentov vuza v protsesse professyonal'noy podhotovky: Dis. kand. ped. nauk: 13.00.08, Nyzhnyy Novhorod, 2006. – 187 s.